

STENKISTER UNDER VORES GAMLE VEJE – GLEMTE KULTURMINDER

Per Lotz, f. 1939. Praktiserende tandlæge 1965-2010. Har dyrket undervandsarkæologi i samarbejde med marinarkæologer. Hovedrapport lavet i 2017 om fundene fra en boplads i Storebælt. PL har som udsendt tandlæge i Grønland fundet og beskrevet en række nordbo- og eskimoboplads. Siden 2014: forskning om stenhuggere, deres håndværk og bevarede arbejder fra 1700-tallet.

I april 2018 blev jeg kontaktet af en god bekendt, som ofte færdes på Fredensborg Kongevej. Han fortalte temmelig chokeret om en netop observeret mishandling af to stenkister på kongevejen nær Ebbekøbgård, hvor Fredensborg Kommune var i gang med at forbedre vandgennemløbet under vejen udført et entreprenørfirma. På billederne fig. 1 ses østsiden af den nordlige stenkiste før og efter indføring af et sort rør og aflukning med rigelig brug af beton. For at få det fyldt ind i stenkisterne, var de yderste overliggere skubbet fra hinanden, og stenkisternes markeringssten var skæve eller væltede af et køretøj, som havde sat dybe hjulspor. Slots- og Kulturstyrelsen var blevet kontaktet forud og havde givet tilladelse til arbejdet ved stenkisterne, da disse IKKE var fredede. Oprydningen medførte ikke en genopretning af skaderne, og undervejs forsvandt fire af de sjældne markeringssten.

Fig. 1: Stenkiste under Fredensborg Kongevej 200 m n. f. Ebbekøbgård. Øverst før og nederst efter ødelæggelsen. Foto: Per Lotz.

Efter denne triste affære fandt jeg anledning til at foreslå, at den sidste af vejens endnu bevarede stenkister ved Skæremølle lige nord for Lønholt snarest burde fredes. Samtidig indsendte

jeg billeder og kort af de fire herefter omtalte stenkister under Hørsholm Kongevej til Kroppedal Museum og Museum Nordsjælland. Det resulterede i en hurtig indsats og godkendelse fra

Fig. 2a: Kort over Rude Skov fra 1791 med den nye kongevej (Fr. V) og den gamle (Fr. II) tilføjet med rødt. Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering, Original 2 kort for Rude skov, Birkerød, 1860.

Stenkiste nr. 4
ved Ubberrød Dam →

Stenkiste nr. 3
ved Trætermosen →

← Stenkiste nr. 2
ved Agersø

← Stenkiste nr. 1
ved Løje Sø

Mindesten for
Jean Marmillod
ved vejgaffel
nær Rudegaard
Station
←

Fig. 2b: Vejkort med markering af 4 stenkitser og mindesten for Marmillod. - Krak.

SLKS af de fem lokaliteter, som nu er opført i det nationale register *Fund og Fortidsminder* over fredede fortidsminder.

Kongevejene

Den franske vejingeniør Jean Marmillod blev ansat af Frederik V i 1763 for at forbedre landets veje. Kongevejen til Fredensborg fik første prioritet og Marmillod kom hurtigt i gang med at planlægge vejen og tegne detaljerede kort. Flere hundrede bønder blev tvunget til med deres hestevogne at fragte utallige læs sten og grus. Gravearbejdet blev

udført af et stort antal soldater, og hele vejen var færdig i 1775.

Marmillod's tegning af nivelleringen af vejen gennem Rude Skov er bevaret.¹ Heraf fremgår det, hvor der skulle graves af bakketoppene, og hvor der skulle fyldes op i de laveste dele af terrænet. For at undgå at vejen blev oversvømmet ved kraftig regn og tøjbrud, blev der gravet grøfter langs mange vejstrækninger, og der blev i højere grad end tidligere, hvor de ældre veje fulgte terrænets niveau se fig. 2a., behov for at sikre afløb for større mængder regnvand under vejene

Vi har kendskab til fire stenkitser til aflledning af regnvand under Hørsholm Kongevej, heraf finder vi de to ud for hver af søerne Løjesø og Agersø på vejens østside, se fig. 2a. De to sidste kister findes nord for skoven og nærmere Hørsholm. På fig. 2b ses alle fire anført på et moderne kort. Stenkisterne er bygget af tilhuggede kvadersten af granit i begge sider og lange granitplanker ovenpå. Se fig. 4 a og b. Det indre tværmål: 1 x 1 alen á 64 cm, bredde: ca. 2½ m, højde: 1 m og længde: 18 – 20 m. Under stenkitserne findes et dobbelt lag af marksten som fundament.

Fig. 3: Kongevejen i Rude Skov. 2½ M milesten i forgrunden. Under vejbanen ved bilen findes stenkisten ved Løje Sø. Foto: Per Lotz.

Den sydlige stenkiste, nr. 1 på kortet fig. 2b, er af den almindelige type af granitkvadersten. Stenkiste nr. 2 på fig. 2b er tilsyneladende intakt med det flade loft inde i stenkisten.

En usædvanlig konstruktion

Facaderne på stenkiste nr. 3 på fig. 2b lidt nord for Sandbjergvej ser noget simplere ud, se fig. 6, med anvendelse af flere ubearbejdede sten i facaderne, og i det indre findes ganske overraskende et tøndehvælvet loft (fig. 7) inden for de kisteformede munding. På Rigsarkivet, RA, er Marmillod's originale tegning bevaret fig. 5. Den nederste deltegning viser en brofacade med hvælvning opbygget af tæt sammenføjede sten, hvilket ikke genfindes. Måske blev de sparet væk, eller også er de fine kistemundinger af sandsten senere blevet fjernet og erstattet af simplere opbygninger af sten. De flade overliggere har derefter skjult det indre tøndehvælv.

Stenkiste nr. 4 ved Ubberød Dam (fig. 8) er bygget med facader af tilhuggede kvadersten som kisterne nr. 1 og 2, men der er på begge sider af vejen anbragt skæmmende plastrør, der burde dækkes eller forsænkes ind i skrænterne ved siden af kistemundingerne.

Kongevejen nord for Hørsholm

På Fredensborg Kongevej har der været anlagt fem stenkister. De tre tilbage-

Fig. 4: Stenkiste 2 ved Agersø. Der er 18 m til den modsatte ende af stenkisten mod vest. På den øverste sidesten til venstre i stenkisten ser man et motiv, som stenhuggeren har lavet med sin mejsel; her optrukket med kridt. Den ½ m lange figur er vanskelig at tolke, men den kan minde om en arbejdsstak og det er derfor en interessant detalje. Foto: Kurt Christensen og Per Lotz.

værende finder man under vejen nord for Lønholm. Stenkisterne er lidt kortere og smallere end dem i Rude Skov, men de er bygget på samme solide måde af tilhuggede granitsten. Også denne vejstrækning er bevaret i oprindelig bredde og niveau, og de gamle broer og stenkister har fungeret i næsten 250 år. Vejbanen ligger ret lavt i terrænet, og for at advare mod at køre for langt ud i vejsiden ved passage af vejstykterne, er disse markeret i begge vejsider med nogle lave og koniske vejsten, to i hver side. Fredensborg Kongevej er et af de

få steder, hvor man stadig kan se disse sten.

Om bevaringen af stenkister

Under mark- og skoweje kan man stadig finde gamle stenkister bevarede. De fleste er lavet af flækkede kampesten eller af flade, ubearbejdede sten. Disse vejstykter kan dog godt have en æstetisk værdi, og hvis de er let tilgængelige og ikke for vanskelige at vedligeholde, bør de bevares. Hvis vejstykket indgår i en kendt vejstrækning med kulturhistorisk værdi, som f.eks. kongeveje, jagtveje,

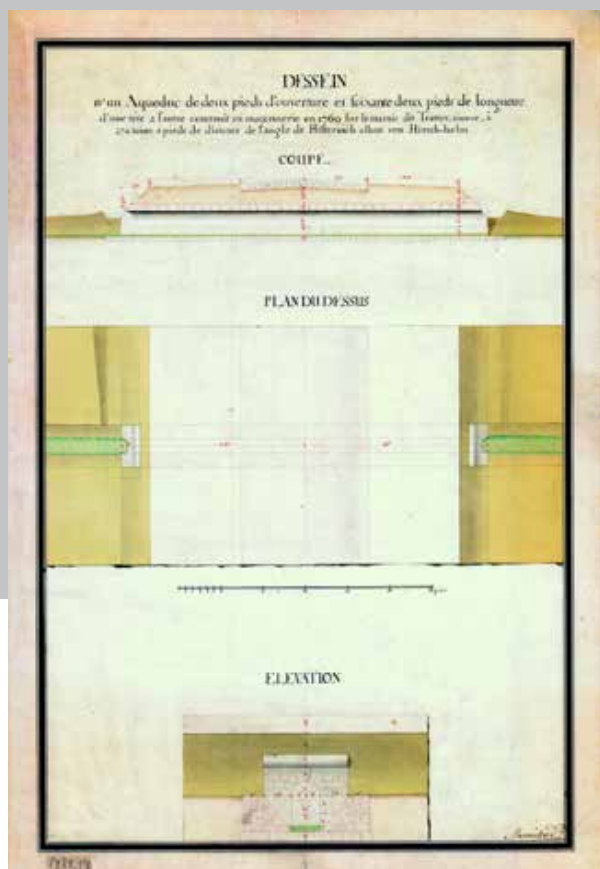

Fig. 5: Marmillods tegning af stenkisten ved Trættermosen $\frac{1}{2}$ km nord for Høsterkøb Kirke. Med tilladelse fra Rigsarkivet.

Fig. 7: Det indre af stenkiste nr. 3 med det tøndehvælvede loft af kilesatte sten. Foto: Per Lotz.

Fig. 6: Østsiden af stenkiste nr. 3 ved Trættermosen. Foto: Per Lotz.

Fig. 8: Stenkiste nr. 4 over Brådebækken ved Ubbød Dam. Østsiden med skæmmende rør af plast. Foto: Per Lotz.

kirkeveje eller lignende, så øges behovet for en fredning. Hovedparten af bevarede stenkister ses ikke og kendes sikkert ikke af dem, som bruger vejene. Myndigheder eller private, som ejer en vej med en stenkiste, vil ofte være fristet til at opgrave stenkisten og lægge rør i stedet.

Det kan tit være en fornuftig løsning, som vil gøre det lettere og billigere at holde gennemløbet ved lige.

Under landeveje med større bredde og bilkørsel er stenkister sjældent bevaret, da de ikke kan holde til de tunge køretøjer. Her er kongevejene og de

tidlige hovedlandeveje fra 1700-tallet undtagelser. Dels blev stenkisterne lavet af nøje tilpassede granitsten, og flere lag kampesten som underlag er med til at mindske antallet af sætningsskader.

Under hovedvejen mellem København og Korsør blev der fra 1764 til

Fig. 9: En stenkiste nedlægges. Præstebro over Damvad Å mellem Ganløse og Slagslunde. Øverst et bjerg af sten i vejkanthen. Nederst det nye gennemløb etableres. Foto: Preben Stenalt, 2004, Egedal Kommunes Lokalkærlighed.

1791 lavet 102 stenkister og under Helsingørervejen, bygget i 1779-1793 fra Ussebro til Helsingør var antallet 28. Det er tvivlsomt, om nogle af disse er bevarede efter udvidelser af vejene. Den voksende biltrafik op gennem 1900-tallet medførte udbygning af de fleste veje. Broer og stenkister blev nedlagt, og der byggedes nyt

På fig. 9 kan man se, hvordan det gik for sig, da man nedlagde Præstebro-

stenkisten mellem Ganløse og Slagslunde.²

Det kan dog lade sig gøre at bevare en stenkiste under en udvidet vej, det har f.eks. Helsingør Kommune udført flere steder.³ Man forlænger en stenkiste med betonrør af passende størrelse under den nye del af vejen og bevarer kisten med sin munding under den gamle del af vejen. Hvis en stenkiste befinder sig under en vej, der gøres

NOTER

- 1 Nybo Rasmussen 1989, s. 20-21
- 2 Stenkisten kaldet Præstebro over Damvad Å blev lavet af stenhugger Martin Ulrich i 1774. se Lotz 2014
- 3 En halv km nord for Tikøb løber Gurre Å under Hornbækvejs vestsider i en solid stenkiste

LITTERATUR

- Høgsbro, Kirsten-Elizabeth: "Upåagtede små mesterværker" i *Folk og Minder fra Nordsjælland*, Helsingør 1984, s. 5-8.
- Jørgensen, Steffen Elmer: *Fra chaussé til Motorvej*, Odense 2001.
- Lotz, Per: "Stenhuggeren fra Værløse, 1760-85" i *Wærløse*, Årbog for Værløseegnens historiske Forening, årg. 2014, s. 3-14.
- Paulsen, C.L.: *Forsøg til en historisk Beretning om Vejvæsenet i Danmark, 1823/1824*. Dansk Vejhistorisk Selskab ed. Michael Hertz, Odense 2009.
- Rasmussen, Jørgen Nybo: "Den Ny Kongevej", i *Søllerødbogen*, Søllerød 1989 s. 9-43.
- Topsøe-Jensen, Torben: *Ad hjulspor og landeveje*. København 1966.
- Topsøe-Jensen, Torben: *Fredensborg-vejen*. Museumsforeningen for Hørsholm og omegn, 1975.

brede, så kan man, hvis trafikken er begrænset, bevare den smalle vejbane oven på selve stenkisten og i passende afstand skilte med den indsnævrede kørebane. Det fungerer fint på Skovlystvej i Hareskoven ved passage af Gissfeldt Bro, som fører vejen over Tibberup Å på grænsen mellem Ballerup og Furesø Kommuner